

ВУЧОНЫЯ БЕЛАРУСІ**АЛЯКСАНДР МІКАЛАЕВІЧ БУЛЫКА****(Да 80-годдзя з дня нараджэння)**

У сакавіку спаўняецца 80 гадоў з дня нараджэння знакамітага беларускага мовазнаўца Аляксандра Мікалаевіча Булыкі, доктара філалагічных навук, члена-карэспандэнта Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, прафесара, лаўрэата Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь, выдатніка адукацыі.

Аляксандр Мікалаевіч Булыка нарадзіўся на Навагрудчыне. Тут у Селішчанскай пачатковай школе атрымаў пачатковую адукацыю, далей вучыўся ў Мольніцкай сямігодцы, затым у Навагрудскім педагагічным вучылішчы. У 1954 г. Аляксандр Мікалаевіч паступіў на філалагічны факультэт БДУ, пасля заканчэння якога ў 1959–1961 гг. працаваў настаўнікам у Асоўскай сярэдняй школе Воранаўскага раёна Гродзенскай вобласці, у 1961–1962 гг. быў завучам у Воранаўскай школе-інтэрнаце.

У снежні 1965 г., пасля заканчэння вочнай аспірантуры пры Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа, А. М. Булыка быў залічаны на працу ў інстытут, супрацоўнікам якога з'яўляецца ўжо больш за 50 гадоў (спачатку быў малодшым, з 1969 г. старшым навуковым, з 1984 г. загадчыкам аддзела беларуска-рускіх моўных сувязей, з 1992 г. загадчыкам аддзела гісторыі беларускай мовы, з 2008 г. яго галоўным навуковым супрацоўнікам).

За дзесяцігоддзі навуковай дзейнасці А. М. Булыка падрыхтаваў звыш 380 мовазнаўчых прац, большасць якіх закранае разнастайныя пытанні гісторыі беларускай літаратурнай мовы. Так, станаўленне старабеларускай графіка-арфаграфічнай сістэмы апісана А. М. Булыкам у манаграфіі «Развіццё арфаграфічнай сістэмы старабеларускай мовы» (1970), дзе на матэрыяле старабеларускіх рукапісаў і старадрукаў дэталёва прааналізаваны функцыянаванне радковых і вынасных літар, надрадковых знакаў, суадносіны напісанняў, заснаваных на этымалагічна-марфалагічным і фанетычным прынцыпах правапісу, выяўлены рысы фанетычных працэсаў, якія мелі месца ў жывой мове старажытнага перыяду. На думку аўтара, «матэрыялы старажытных беларускіх пісьмовых помнікаў бясспрэчна даказваюць, што пры ацэнцы старабеларускага правапісу нельга падыходзіць да яго як да нечага хаатычнага, бессістэмнага, пазбаўленага акрэсленых правіл і заканамернасцей. Падрабязны аналіз важнейшых старабеларускіх пісьмовых крыніц... дазваляе бачыць у старажытным беларускім правапісе цэласную сістэму, якая мела свае пэўныя нормы і заканамернасці і грунтавалася пры напісанні тых ці іншых слоў на пэўных прынцыпах».

А. М. Булыкам распрацаваны шэраг аспектаў гістарычнай марфалогіі беларускай мовы: апісаны граматычныя катэгорыі назоўнікаў, прасочаны змены ў сістэме скланення назоўнікаў, прааналізаваны асаблівасці скланення займеннікаў усіх разрадаў, станаўленне парадыгмы змянення па склонах поўных якасных, адносных і прыналежных прыметнікаў і вызначаны лёс кароткіх прыметнікаў; прасочаны адрозненні твораў дзелавага, свецкага і канфесійнага зместу ў галіне формаўзмянення і інш. (раздзелы «Назоўнік», «Займеннік», «Прыметнік» калектыўнай манаграфіі

«Гістарычная марфалогія беларускай мовы» (1979), а таксама раздзел «Назоўнік» у кнізе «Мова беларускай пісьменнасці XIV–XVIII стст.» (1988).

Змены, што адбыліся ў слоўніковым фондзе старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы, разгледжаны А. М. Булыкам у манаграфіі «Гістарычная лексікалогія беларускай мовы» (1970, у суаўтарстве), артыкулах «Лексический состав белорусского литературно-письменного языка времен Ф. Скорины» (1991), «Лексіка дзелавай пісьменнасці Палесся XIV–XVII стст.» (2004) і інш. Ролі і месцу іншамовных слоў у лексічнай сістэме старабеларускай мовы, інтра- і экстралінгвістычным прычынам іх з’яўлення прысвечаны манаграфіі вучонага «Даўнія запазычанні беларускай мовы» (1972), «Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.» (1980), артыкулы «Батанічная лексіка грэка-лацінскага паходжання ў старабеларускай мове» (1976), «Лексіка літоўскага паходжання як крыніца «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» (2007) і інш. У манаграфіі «Лексічныя запазычанні ў беларускай мове XIV–XVIII стст.» прыведзены найбольш поўны корпус старабеларускіх слоў іншамовнага паходжання, зроблена іх класіфікацыя і апісана семантыка; выяўлены прычыны і шляхі пранікнення, час першай фіксацыі ў пісьмовых тэкстах; разгледжана фанетычнае, марфалагічнае, семантычнае асваенне старабеларускай мовай, словаўтваральная актыўнасць, паказана дэрывацыйная прадуктыўнасць асобных запазычаных слоў у старабеларускай мове. Запазычванне разглядаецца аўтарам як становачы, прагрэсіўны працэс, «у якім актыўным бокам выступае не мова-крыніца, а мова-рэцэптар, што адлюстроўвае новую гістарычную сітуацыю і сувязь данай мовы з суседнімі мовамі».

Ступень прадстаўленасці слоў іншамовнага паходжання ў асобных старабеларускіх тэкстах асветлена ў артыкулах «Западнославянская лексика в изданиях Франциска Скорины» (1979), «Іншамовныя лексічныя элементы ў Вісліцкім статусе» (1974), «Лексіка іншамовнага паходжання ў пастановах Галоўнага Трыбунала Вялікага Княства Літоўскага» (1997) і інш. Так, пастановы, прынятыя на сесіях Галоўнага Трыбунала, вышэйшага апеляцыйнага суда ў Вялікім Княстве Літоўскім, вучоны далучае да пісьмовых крыніц, якія засталіся ў моўных адносінах у баку ад агульнага працэсу паланізацыі і лацінізацыі: «Зусім іншы малюнак назіраецца ў рашэннях Трыбунала, якія датуюцца 1630–1655 гг., дзе акрамя пералічаных вышэй запазычанняў, знайшлі адлюстраванне многія новыя лексічныя сродкі польскага, нямецкага, лацінскага паходжання. Асабліва паказальным у гэтых адносінах з’яўляецца спіс уведзеных дадаткова лацінскіх слоў, прычым такіх, якія наогул не ўжываліся ў іншых жанрах тагачаснай пісьменнасці, а складалі спецыфічную прыналежнасць пазнейшых дзелаваў дакументаў».

У раздзеле «Беларуская мова канца XV – пачатку XVI ст.» калектыўнай манаграфіі «Скарына і яго эпоха» (1990) А. М. Булыкам зроблены аналітычны агляд адметнасцей развіцця і ўжывання старабеларускіх моўных элементаў у галіне графікі і арфаграфіі, граматыкі і лексікі акрэсленага перыяду. У выніку аналізу разнажанравых тэкстаў аўтар засведчыў падабенства помнікаў пісьменнасці паводле многіх графіка-арфаграфічных, граматычных і лексічных прымет, адзначыў паслядоўнасць захавання старажытных традыцый у графіцы і правапісе і з’яўленне інавацый у слоўніковым фондзе.

Адметнасці мовы выданняў беларускага першадрукара Францыска Скарыны выяўлены А. М. Булыкам у калектыўнай манаграфіі «Мова выданняў Францыска Скарыны» (1990), артыкулах «Спрадвечна беларуская лексіка ў выданнях Ф. Скарыны» (2009), «Словаўтваральныя тыпы назоўнікаў у выданнях Ф. Скарыны» (2014) і інш.

А. М. Булыка даследуе і многія аспекты функцыянавання сучаснай беларускай літаратурнай мовы, што адлюстравана ў калектыўных працах «Сопоставительное описание русского и белорусского языков: Морфология» (1990, раздзел «Введение»); «Тэорыя і практыка беларускай тэрміналогіі» (1999, раздзел «Інтэрнацыянальныя элементы ў тэрміналогіі»); «Красамоўства ў Беларусі» (у суаўтарстве, 2002); «Кароткая граматыка беларускай мовы» (2007, раздзел «Прыметнік»), шэрагу артыкулаў.

Аляксандр Мікалаевіч Булыка сёння па праве лічыцца адным з самых вядомых і аўтарытэтных лексікографав у Беларусі. Ён рэдактар і суаўтар фундаментальнага «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы», які сёння прызнаецца выключным па сваёй навукавай, практычнай і сацыяльнай вартасці лексікаграфічным даведнікам, што з максімальнай паўнатай адлюстроўвае багацце

лексічнага складу беларускай мовы XIV–XVIII стст., з’яўляецца надзейнай крыніцай пазнання і асэнсавання мінулага Беларусі. Аляксандр Мікалаевіч удзельнічаў у стварэнні картатэкі слоўніка, для якой выпісаў 51000 картак-цытат з такіх помнікаў, як «Троя», Статут ВКЛ 1529, Зборнікаў павучэнняў 255, 261 і інш., распрацаваў звыш 100 аркушаў слоўнікавых артыкулаў, адрэдагаваў 36 выпускаў слоўніка, з якіх сёння 34 апублікаваны.

У 2013 г. пад рэдакцыяй А. М. Булыкі выйшаў з друку першы ў айчынным дыяхранічным мовазнаўстве «Падручны гістарычны слоўнік субстантыўнай лексікі» (у 2 т.) – новы тып слоўніка, у якім упершыню сістэматызаваны і апісаны словы старабеларускай літаратурна-пісьмовай мовы з прадметным значэннем.

Аляксандр Мікалаевіч з’яўляецца аўтарам першых у лексікаграфіі Беларусі слоўнікаў іншамовных слоў у сучаснай беларускай мове. Ім падрыхтавана таксама больш за 20 слоўнікаў па сучасных беларускай і рускай мовах: арфаграфічных, тлумачальных, перакладных, фразеалагічных («Орфографический словарь с правилами русского языка» (2008, у суаўтарстве), «Тлумачальны слоўнік беларускай мовы» (2009), «Современный русско-белорусский политехнический словарь» (2007), «Фразеологический словарь русского языка» (2007) і інш.).

А. М. Булыка ўваходзіў у склад аўтарскіх калектываў энцыклапедый «Францыск Скарына і яго час», «Беларуская мова», «Энцыклапедыя літаратуры і мастацтва Беларусі», «Энцыклапедыя гісторыі Беларусі», «Беларуская энцыклапедыя». Пад яго рэдакцыяй апублікавана звыш 30 манаграфій, калектывных прац, зборнікаў.

З 1974 г. А. М. Булыка з’яўляўся членам саветаў па абароне дысертацый пры Інстытуце мовазнаўства імя Якуба Коласа АН БССР, Беларускім дзяржаўным універсітэце, Беларускім дзяржаўным педагагічным універсітэце імя Максіма Танка, Гомельскім дзяржаўным універсітэце імя Францыска Скарыны.

Аляксандр Мікалаевіч быў членам навуковага савета «Мова і грамадства» пры аддзяленні літаратуры і мовы АН СССР, працаваў у Падкамітэце па дзяржаўных прэміях Рэспублікі Беларусь у галіне навукі і тэхнікі, у экспертным савеце ВАК Рэспублікі Беларусь, у складзе Рэспубліканскай арфаграфічнай камісіі, уваходзіў у склад Бюро Аддзялення гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі, быў вучоным сакратаром Рэспубліканскай тэрміналагічнай камісіі пры НАН Беларусі. Сёння Аляксандр Мікалаевіч Булыка з’яўляецца членам вучонага савета Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, намеснікам старшыні савета па абароне дысертацый Д 01.42.03 пры Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі, старшынёй Рэспубліканскай тэрміналагічнай камісіі пры НАН Беларусі, членам Беларускага камітэта славістаў, членам рэдкалегій часопісаў «Весці Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі. Серыя гуманітарных навук» і «Беларуская лінгвістыка».

Аляксандр Мікалаевіч шчодро дзеліцца сваімі ведамі і навуковымі ідэямі з калегамі, вучнямі. На працягу многіх гадоў чытае лекцыі для студэнтаў філалагічных факультэтаў Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя Максіма Танка, кіруе напісаннем дыпломных і курсавых прац, узначальвае дзяржаўныя экзаменацыйныя камісіі. Пад кіраўніцтвам А. М. Булыкі падрыхтаваны і абаронены 2 доктарскія і 22 кандыдацкія дысертацыі, прысвечаныя актуальным пытанням айчыннага мовазнаўства.

Калегі і сябры шчыра віншуюць паважанага Аляксандра Мікалаевіча з юбілеем, жадаюць яму моцнага здароўя, дабрабыту, радасці, навуковага натхнення і творчай актыўнасці!

Н. В. Паляшчук, Э. В. Ярмоленка